

ՆՕԹՔ ԵՒ ՆԻՇՔ

«Արեւելի»-ի չորս խմբագրականները ոչ ինչ կը պարունակեն իբրեւ պատասխան «Սիւնի» նախորդ ամսուան խմբագրականի մէջ ըսուածին: Կարծես թէ գծկամակուելին մը եղած ըլլար հասկնալու մեր գրուածքին միտք-բանին, որ սակայն իր վերնագրին մէջ խզ կը խտանայ բոլորովին:

«Անհարկի փութիկոտութիւն» բառերով մենք կ'ուզէինք պարզապէս ըսել թէ այժմ դեռ ասեմը չէ խորհելու այդպիսի բանի մը մասին. «այս» թէ՛ էջմիածնի և թէ՛ Անթիլիասի տեսակէտով միանգամայն — էջմիածնի, որովհետեւ առանց այլ եւ այլի՝ Սփիւռքն է այժմ մանաւանդ անոր բուն թիկունքը, և այս միջոցին ամենէն վտանգաւոր բանը պիտի ըլլար զայն անկէ բաժնելը կամ բաժնելու երեւոյթն ունեցող որեւէ կերպով մասին խորհելը. ու յետոյ Անթիլիասի՝ որովհետեւ այս վերջինը, իր ներկայ վիճակին մէջ, իրապէս չի կրնար տանիլ իրին հարկադրել փափաքուած նոր և ծանր բեռ մը, առանց փասելու իր ներկայ չըլնանակին հանդէպ ունեցած պարտականութեանց:

Այսքան պարզ էր և է՝ ինչ որ մենք ուզած էինք ըսել և կ'ըսէինք: Իայց ներուշի մեզի հոս երկու բառ ևս՝ էջմիածնի տեսակէտին առթիւ — Թո՛ղ չըրտնի թէ՛ ճշտածուածը փոխանորդութիւն մըն է լոկ, որ չի կրնար Մայր Աթոռոյ իրաւասութիւններէն իրեն հանդէպ անպատիւութեանց դուռ բանալ, կամ անոր Թմական քարտէսին վրայ զեղչուածի կամ փոփոխութեանց կասկած տալ. այնքան թափանցիկ է այդպիսի կարգադրութեան մը հըքը ի վերջոյ, որ արտասովոր ուշիմութեան պէտք չկայ զայն հասկնալու համար: Իայց թողունք այս պարագան, և հարցը նկատի առնելէ սոսկ իրաւական տեսակէտէ: Թէ և մին ընդհանրական և միւսը մասնաւոր, բայց հրկուքն ալ կաթոլիկութիւն են վերջապէս. այսինքն՝ խորքին մէջ նուիրապետական ստորոգելի ներսով հաւատար իրարու, և դիրքի նախաւեմծարութեամբ և պատմական նուիրակաւորութեամբ միայն տարբեր իրարմէ: Արդ, դիւրին պէտք է ըլլայ ըմբռնել թէ ո՛չ վաշիտէն է և ո՛չ դործնական որ կաթոլիկութեան մէջ հասարակ՝ այսինքն ամէն բանի մէջ՝ փոխանորդութեան դիրքի մը մէջ դրուի Կաթոլիկոսութեան մը հանդէպ: Մանրաւոր մասնութեանց մէջ չենք մտնիր. ըսինք միայն որ թէ՛ մին՝ իբրեւ զլիաւոր՝ հրամա-

յելու, և թէ՛ միւսը՝ իբրեւ ենթարկեալ՝ հրանազանդելու համար, իրարու հանդէպ նեղ դրութեան մէջ պիտի գտնեն ստեղծ ինչպէս ինչքին: Ընթերցողը դեռ կրնայ խորհիլ այդպիսի անքնական առեւնչութեան մը անհրազոյն հետեանքներուն վրայ...

Իայց մենք մտածած չենք բնաւ և այժմ իսկ չենք մտածիր երբեք թէ Սփիւռքի մէջ Մայր Աթոռոյ փոխանորդութիւնը պէտք է ուրիմն ընէ Պատրիարքութիւն մը, որ իրերու ներկայ կացութեան մէջ տարակոյս չկայ թէ Երուսաղէմինը միայն պիտի ըլլար: Ոչ. «Արեւելի» խմբագիրը, ի գուր իր վերջին յօդուածին վերջաւորութեանը մէջ, սրաբանութեան մը մարմնաւոր տարուած, այդպիսի թիւրիմացութեան մը մէջ կ'իշխայ մեզի հանդէպ: Կը փափաքէր որ ինքը անխռով մնայ այդ մասին: Հայ — Երուսաղէմ՝ չի ցանկար բնաւ եկեղեցաւարչական հանրային գործունէութեան մը փորձաքարին դարնել իր դարաւոր դիրքն ու կոչումը. այս սողկերը գրողը, հոգելոյս Դուրեան Ս. Պատրիարքի եկեղանութեանն իսկ, այդ մասին իր տեսութիւնը հանգամանորէն պարզած է Սիւնի 1928 տարուոյ Օգոստոս — Սեպտեմբեր, էջ 249—252 և Հոկտեմբեր — Նոյեմբեր, էջ 295—301 ի մէջ հրատարակուած և «Մօրը լեզուն» իր տղոցուած իր զոյգ յօդուածներով: Այս Միաբանութեան խտէր միակերպ մը զգուած է միշտ. քարոզչական և կրօնակրթական առաքելութիւնը. զոր պիտի ընէ, այլ ևս ո՛չ շատ ուշ թերեւ, երբ իր ներքին և տնտեսական միջոցները նահանգն:

Եւ յետոյ, մեր խորունկ համոզումով, Մայր Աթոռը Սփիւռքի մէջ աւելի կամ նուազ ընդհանուր փոխանորդութեամբ մը ներկայացնելու պէտքը անհրաժեշտութիւն է չէ բնաւ: Գոյտոյ օրինակը, պատմական և տեղական պարագաներու բնական և հասկնալի ծնունդ բոլորովին պէտք չէ մուրեքնէ մեր մտածողութիւնը. անոր գործադրութիւնը, այսօր, այն ալ բոլորովին կամ տարբեր պայմաններու մէջ, բոլորովին անքնական բան մը պիտի ըլլար: Շատ չտեսնուի՝ մեզի՝ դիտել տալ հոս թէ կրօնաբարոյական իրաւակալագոյ՝ ազդիլ օտիպունք մը մասնաբնութեան վարչական կեանքին մէջ մասնաւորապէս, անպատեհաւ նախընթաց սովորութեանց և կերպակեր կառուած մնալու իղձը կրնայ յաճախ վտանգաւոր ըլլալ, միջոցին գոհիլ տալով նպատակը՝ վարչաձեւը միջոց մըն է, որ պէտք է ըստ կարելւոյն փոխուի պարագայից հետ, փրկելու համար

նպատակը, որ ժողովուրդին կենանքն է: Պոլսոյ պայմանները գոյութիւն չունին ներկայիս. ու անկարելի է, մեր նախապէս թուարկած պատճառներով, վերապահեղծել զանոնք: Պոլսոյ Պատրիարքութիւնը, իրբեւ ազգային և հոգեւոր իշխանութիւնը միակ եւ ընդարձակ Տէրութեան մը մէջ եղած աստուարութիւն Հայութեան մը՝ որ հոն կ'ապրէր մեն մասամբ իր բնաշխարհին մէջ ու կարիւր մասամբ նաեւ իր այդ բնիկ տւազանէն յաջորդաբար դժբախտ և բարեբաւտ պատահարներու բերմամբ դուրս վազելով կազմուած գաղութներու մէջ, պետականօրէն օրինակաւորեցած իր վարչաձևովը դիւրութիւն ունէր՝ ի գէմս Մայր Աթոռոյ՝ մէկ ազապալինի ներքեւ խմբի իր «ժողովուրդը»: Անոր այդ Պրոտիւիւնը ուղղակի հետեանքն էր Բայազետեան Իսլամական այն սկզբունքին, որով ոչ—մայլմաննիր իրաւունք կ'ուներնային կրօնական պիտակի տակ ներքեւնայէն կրօնական հաւաքակալութիւններ կազմել, իրենց հոգեւոր պետին և անոր աջակից միժերու պատասխանատուութեան տակ՝ առաջի Տէրութեան:

Հիմակ որ թէ՛ ի Թուրքիա և թէ՛ անկէց բաժնուելով ձեւացած նորակազմ իսլամ պետութեանց մէջ այլ ևս ի զօրու չէ այդ սկզբունքը, հիմակ որ այս բոլորին մէջ, նախութեամբ Եւրոպական երկիրներու մէջ եղածին, ընդհանուր ձգտում կայ անա իր նուազագոյն սակին ինքնեղելու կրօնական փոքրամասնութեանց ազգային ինքնութեան արժէքը, ի՞նչպէս, կ'ընենք, հրաբաւոր պիտի ըլլայ այդ երկիրներուն մէջ տեսակ մը համազաշխուրում հայ թեմական վիճակներու, կրօնական՝ մշակութային ևն. տրամադրութիւններով մանրամասնուած մէկ օրէնքի մը ներքեւ, և ունենալով ընդհանուր ժողովը, զոր օրինակ վերին կամ գերագոյն Մարմին իրաւասութիւններով: Այս պետութիւններէն որը պիտի թոյլատու գտնուէր այդ մասին: Իրաք, որ արդէն կազմեց կնքեց հայ համայնքին օրէնքը, պիտի ուղէ՛ր փոխել զայն, կամ միւսները պիտի յօժարէին անոր վաւերացուցածին պատշաճեցնել իրենց վաւերացնելիքը. յոյս կա՞յ նոյն իսկ որ Լիբանանի եւ Սուրիոյ կառավարութիւնները միեւնոյն օրէնքի մը համար համաձայնին. ղեռ ի՞նչ կրնայ խորհուլի Կիպրոսի մէջ այս մասին եղածին եւ Եգիպտոսի մէջ ըլլալիքին մասին: Եւ յետոյ, ո՞վ կրնայ երաշխաւորել որ այդ բոլոր կառավարութիւններուն միւսնգաւառն պիտի ժպտի՝ իրենց սահման

ներէն ներս բաժան բաժան ցրուած Հայութեան հատուածներուն եկեղեցական եւ մշակութային այսինքն ցեղային եւ բարոյական միասնականութեան մը գաղափարը:

Բայց ի՞նչ հարկ մատուելու դժուարութենէն դժուարութիւն միայն տանող այդ կնճխին, ի վերջոյ անկարելիութեան սուղ կանգ առնելու համար: Ոչ մէկ հարկ կայ առաջարկուած այդ նորութեան: Ամէն թեմական վիճակ կրնայ կազմել իր վարչաձևը՝ տեղական օրինաց և պահանջից բոտ կարելույն պատշաճեցնելով իր ցեղային՝ կրօնական և մշակութային ինքնութեան դիմադիմը, և — բուն կրկնականներէն զատ — ի հոգեւորս՝ ուղղակի Մայր Աթոռէն կախալ, վարել իր գործերը: Վարչական տեսակէտով արդէն ինչպէս Եգիպտոսի պարագան ցոյց տուաւ պատերազմէն ետքը, ոչ մէկ կառավարութիւն պիտի չտայ թոյլ որ իր գործընկեր ապրող համայնք մը ուրիշ պետութենէ կամ ուրիշ պետութեան մէջ եւ զող ու է իշխանութենէ ունենայ կախում:

Զօխանանք, մենք պիտի կարենանք պահել մեր ցեղային ինքնութիւնը, եթէ մեր եկեղեցւոյ հանգէպ՝ սերոյ, մեր ազգային պատիւին նկատմամբ՝ պատկառանքի և միութեան, մեր նախալիրութեան, լեզուի, գրականութեան, բարեգործութեան վերաբերմամբ՝ իրական խնամքի լրջութիւնը չը պակսի մեզի, և եթէ պատկանեալ պետութեանց բարեհաճութիւնը պահել կարենալու իմաստութիւնը ունենանք միշտ:

Մայր Աթոռը ոչ մէկ դժուարութիւն պիտի ունենայ այն առեւ՝ իր հոգեւոր վերահսկողութիւնը ի գործ դնելու իր ժողովուրդին վրայ: Ամենայն Հայոց Հայրապետը միայնակ չէ հոն, միայն Աղթամարի և Լիվնցի երկու վարչապետ չէ որ իրեն հետ են հոն: Այն տեղ են, իրեն հետ են Մեսրոպ Մալաքիարոս, Բագարատ Վարդապետեան եւ Գարեգին Արքեպիսկոպոսները, եւ ամէնքն ալ փորձառու, ազատէր և գիտնական հոգեւորականներ, և ղեռ 3—4 եպիսկոպոսներ:

Իսկ եթէ պատահի անխուսափելին և յաւելտ անբաղձալին, որո՞ւն՝ կը կարծեն ոմանք թէ՛ կ'ականաղէ Օտտոման պտագարը, հաւատանք թէ Աստուծո կրնայ քարերէն ալ կերահամու որդիներ յարուցանել: Թոյլ տանք որ Էլմիաժին անխախտ մնայ իր իրաւանք ամբողջութեան մէջ, և Անթիլիսիս ներքեւնայէն զօրանայ և աճի. անհարկի իրութեան կոտորեցմամբ չլնասանք ոչ մէկին և միւսին: Այս՝ մեր վերջին խօսքն այս մասին:

ԽՄԲ.